

## Peculiarities of Metacognitive Awareness in the Students' Training

### Особливості метакогнітивної усвідомленості у навчальній діяльності студентів

**Eduard Balashov**

Ph.D. in Psychology, Assistant Professor, Department of Psychology and Pedagogy, National University of Ostroh Academy, Ostroh (Ukraine)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6486-0494>

SCOPUS ID: 56705096900

E-mail: [eduard.balashov@oa.edu.ua](mailto:eduard.balashov@oa.edu.ua)

**Едуард Балашов**

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки, Національний університет «Острозька академія», м. Острог (Україна)

#### **ABSTRACT**

*The up-to-date task for the modern psychological science is the need to develop methods for researching metacognitive components, which increase the efficiency of students' educational activity. There is an urgent need to specify the peculiarities of students' metacognitive awareness in scientific determination and to define its role in the structure of metacognitive activity. The relevance of the proposed topic is also determined by the viewpoint that this activity can be developed throughout the life of a personality, thus, the efficiency of the educational process can be increased.*

Address for correspondence, e-mail: [kpnu\\_lab\\_ps@ukr.net](mailto:kpnu_lab_ps@ukr.net)

Copyright: © Balashov Eduard



The article is licensed under **CC BY-NC 4.0 International**  
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

© Balashov Eduard

DOI (article): <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-48.11-34>

<http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246>

**The aim of the article** was to analyze theory and to research empirically metacognitive awareness of students in training. In the article, we have analyzed theory and diagnosed empirically the levels of metacognitive awareness (involvement in activity) of students in the process of their training at the university.

**The methods of our research** included theoretical analysis of the present conceptual studies of the phenomenon of metacognitive awareness and empirical evaluation of its indicators with the use of the questionnaire «Metacognitive Awareness Inventory» by G. Schraw and R. Dennison (adapted by A. Karpov and I. Skytiaieva). We also used the D. Everson's questionnaire of metacognitive characteristics of personality, and in particular the scale of metacognitive involvement in activity.

**Results of the research** allow us to conclude that in the individual work with students it is advisable to use the Metacognitive Awareness Inventory by G. Schraw and R. Dennison, adapted by A. Karpov and I. Skytiaieva, and the Everson's questionnaire «Metacognitive Characteristics of a Personality». These methods allow to identify students with either very low or low levels of metacognitive awareness, and find out, which metacognitive processes that are important for the efficiency level they do not use, but potentially can use.

In the article, the results of the theoretical analysis and empirical research of the issue of metacognitive awareness have been presented. The author has provided data on the levels of metacognitive awareness (involvement in activity) of students, among them the average level has significantly prevailed. The data obtained with the use of the two methods can improve the efficiency of the use of relevant materials in the educational process based on the general analysis results of the metacognitive element, which students use most often.

**Conclusions.** According to the results of the research, we can conclude that identification and analysis of metacognitive awareness of students can be an effective tool for the pedagogues, which would consider individual characteristics of students and appropriately build their activity focused at improvement of their own metacognitive knowledge and skills. This is important in the context of the attitude towards students as the subjects of their own cognitive activity.

**Key words:** metacognition, metacognitive awareness, metacognitive involvement into activity, metacognitive knowledge, metacognitive processes, educational activity, students.

## Вступ

Актуальною проблемою сучасної системи вищої освіти є визначення рівня метакогнітивної усвідомленості студентів і вивчення можливості прямого включення метакогнітивних знань у процес пізнавальної діяльності студентів.

У сучасній психологічній науці виникає цілком новий глосарій понять, таких як «метапізнання», «метамислення», «метакогнітивний досвід», «метакогнітивний моніторинг» тощо. Використання цих когнітивних процесів у навчанні встановлює нові вимоги і стандарти для студентів і педагогів, а також до освітнього процесу загалом. У рамках нової парадигми освіти передбачається, що педагог у своїй діяльності має використовувати нові навчальні, технологічні, методологічно-дидактичні підходи, спрямовані на творчий розвиток індивідуально-особистісних характеристик студентів і заохочення їх до метакогнітивної усвідомленості й включеності у діяльність.

Сучасне вище шкільництво покликане забезпечити рівний доступ до найкращих освітніх ресурсів для усіх учасників освітнього процесу, щоб забезпечити формування інтелектуального компетентного фахівця, конкурентного на ринку праці. Для того, щоб підготувати студента до функціонування в таких умовах, академічних знань, функціональних навичок, особистісних і комунікативно-організаційних компетентностей не достатньо. Потрібно розвивати його абсолютно нові особистісні характеристики, такі як метапізнання та метакомпетентність.

Вивчення феномену метакогнітивної усвідомленості студентів є перспективним напрямком у галузі педагогічної психології, адже успішність усвідомленості відіграє важливу роль в усіх сферах інтелектуальної діяльності студентів, тому дає змогу досить ефективно здійснювати пізнавальну діяльність під час навчання у ЗВО. Варто зауважити, що студент є суб'єктом навчальної діяльності й повинен свідомо

її регулювати шляхом усвідомленого використання пізнавальних здібностей, адже саме власна активна діяльність студента забезпечує успішність у навчальній діяльності.

Останнім часом разом із надзвичайно швидким інформаційно-технологічним розвитком суспільства зростає важливість самореалізації особистості у навчанні, її здатність ефективно і свідомо набувати нову інформацію, аналізувати й актуалізувати її через призму індивідуально-особистісних якостей. Саме тому виникає гостра потреба науково охарактеризувати психологічні особливості метакогнітивної усвідомленості студентів і визначити її місце у структурі метапізнавальної діяльності. Актуальність запропонованої теми визначається також і з огляду на те, що цю діяльність можна розвивати впродовж життєдіяльності особистості, й у такий спосіб підвищувати ефективність усього навчального процесу.

Вивчення понять «метапізнання» та «метапізнавальна діяльність» є порівняно новим напрямком психологічної науки. Вивчення метакогнітивізму започаткував у своїх працях Дж. Флейвелл у 70-х роках минулого століття. Учений визначав метакогніцію як сукупність знань людини про особливості власної пізнавальної діяльності та способи її контролю. Він визначив три основні етапи метакогнітивних процесів, які розвиваються, переважно, за допомогою пошуку інформації, її актуалізації та систематизації (Flavell, 1979).

Метакогнітивні здібності особистості та їх зв'язок із навчальною успішністю досліджували такі зарубіжні вчені, як Х. Андраде, А. Бандура, А. Браун, К. Двек, Е. Дечі, А. Карпов, Д. Леонт'єв, П. Пінтріх, Р. Раян, Ч. Скитяєва, М. Холодна, Г. Шро, Д. Шунк та ін. (Балашов, 2019б).

Г. Шро та Д. Мошман (1995) виокремлюють основні напрямки формування метапізнання у навчальній діяльності студентів, а саме: заохочення студентів зрозуміти важливість розвитку метапізнання; вдосконалення знань про пізнання; вдосконалення регуляції пізнання; створення умов,

що стимулюють метакогнітивну діяльність студентів. Учені стверджують, що здатність саморегуляції підвищує продуктивність пізнавальної діяльності, а також дає змогу виявити причини власних невдач у цій діяльності (Schraw & Moshman, 1995).

Метакогнітивна діяльність студентів у саморегульованому навчанні розглядається у світовій психологічній науці як чинник ефективності навчальної діяльності. Метакогнітивні здібності до саморегульованого навчання, відповідна його мотивація розвиваються у процесі навчальної діяльності. Недостатній розвиток метакогнітивних процесів у інтелектуальній і навчальній діяльності студентів не дозволяє їм ефективно керувати власними психічними процесами, а отже, знижує ефективність навчання (Schunk & Greene, 2018).

Дослідження метакогнітивної усвідомленості студентів та її зв'язку з когнітивними і метакогнітивними аспектами навчальної діяльності займають важливе місце у сучасній світовій психологічній науці, адже саме рефлексивні здібності є своєрідним метакогнітивним механізмом, що регулює навчальну й інтелектуальну діяльність студентів і безпосередньо впливає на функціонування когнітивно-мотиваційної сфери особистості суб'єкта (Andrade & Brown, 2016). Набуття знань із метою підвищення ефективності навчання вимагає достатнього розвитку когнітивного рівня саморегульованого навчання студентів (Zimmerman & Kitsantas, 2006). Для подолання труднощів у процесі навчання студентам потрібно регулювати свої метакогнітивні процеси. Власне, свідоме використання своїх метакогнітивних стратегій робить студентів більш автономними і самодетермінованими у подоланні труднощів (Cleary & Kitsantas, 2017).

Саморегуляція є необхідним і ефективним інструментом формування метакогнітивних знань студентів у процесі навчання. Американські психологи П. Пінтріх і Д. Шунк вважали, що важливим пунктом включення дисциплін у робочі

програми є викладання метакогнітивних знань (Pintrich & Schunk, 2002).

М. Холодна у своїй теорії інтелекту визначила два його основні компоненти: метакогнітивні знання (знання про пізнання) та метакогнітивні процеси (моніторинг та оцінка, контроль і регулювання пізнання) (Холодна, 2002).

Аналіз результатів дав змогу визначити, що метакогнітивні знання складаються з таких компонентів, як загальні знання про пізнання, знання про власне пізнання, знання про когнітивні завдання. У табл. 1 представлено узагальнені характеристики компонентів структурної композиції метапізнання особистості (Бабікова та ін., 2018).

*Таблиця 1*

Структура метапізнання особистості

Метакогнітивні знання	Компоненти
1	2
Загальні знання про пізнання	<ul style="list-style-type: none"><li>- Декларативні знання про когнітивні стратегії, методи і прийоми запам'ятовування, розуміння, вирішення проблем тощо;</li><li>- процедурні знання про те, як використовувати когнітивні стратегії;</li><li>- умовні знання про те, коли і як використовувати ті чи інші стратегії</li></ul>
Знання про когнітивні завдання	<ul style="list-style-type: none"><li>- Знання про рівні когнітивної складності навчальних завдань;</li><li>- знання про відповідність окремих когнітивних стратегій різноманітним навчальним завданням;</li><li>- знання про застосування навчальних стратегій залежно від ситуаційних та основних соціальних і культурних норм і традицій</li></ul>
Знання про власне пізнання	<ul style="list-style-type: none"><li>- Знання про сильні й слабкі сторони, особливості власного пізнання;</li><li>- знання про власну мотивацію</li></ul>

*Продовження табл. 1*

<i>1</i>	<i>2</i>
Оцінка і моніторинг	<ul style="list-style-type: none"><li>- Оцінка ступеня складності виконання когнітивного завдання;</li><li>- моніторинг розуміння у процесі навчання;</li><li>- відчуття «знання» – усвідомлення ситуації, коли «знаю», але «не можу пригадати»;</li><li>- судження про правильність відповіді чи її відповідності запитанню</li></ul>
Контроль і регуляція	<ul style="list-style-type: none"><li>- Планування діяльності;</li><li>- прийняття рішення про вибір стратегії для вирішення конкретного завдання чи зміни стратегії у процесі виконання завдання;</li><li>- розподіл ресурсів, часу, зусиль;</li><li>- контроль і регуляція мотивації, емоцій</li></ul>

Праці зарубіжних і вітчизняних дослідників у галузі метапізнання демонструють позитивну кореляцію між навчальними досягненнями та метакогнітивною усвідомленістю студентів (Балашов, 2019а). Обираючи метакогнітивні знання та вміння, формування яких доцільно включати у процес викладання предмета, необхідно враховувати сучасний рівень метакогнівної включеності у діяльність студентів у навчальному процесі (Пасічник, Каламаж & Августюк, 2014).

Однією з найактуальніших наукових проблем у рамках метакогнітивної спрямованості за останні роки є дослідження ролі метакогнітивних процесів у навчанні. Сьогодні в переважній більшості їх дослідження здійснюється в рамках прикладних дисциплін, таких як вікова і педагогічна психологія, психолінгвістика, психологія праці, психологія управління, психологія розвитку тощо. Це дало поштовх для розробки психодіагностичного інструментарію, який дає змогу кількісно визначити здатність суб'єкта навчальної діяльності до метапізнання (Карпов, 2005).

У сучасних дослідженнях, присвячених вивченню проблеми підвищення успішності різних видів діяльності (в тому числі навчальної діяльності студентів), багато вчених звертаються до вивчення можливості суб'єктного використання метакогнітивного досвіду особистості (метакогнітивних знань, переживань, стратегій, досвіду) (Августюк, 2014).

Серед сучасних вітчизняних учених, які вивчали проблему академічної успішності й метакогнітивної усвідомленості, можна назвати праці А. Коваленко (методи активного навчання студентів), Т. Хомуленко (когнітивна саморегуляція особистості), О. Савченко (рефлексивна компетентність у навчальному процесі), Т. Доцевич (педагогічна рефлексивність), І. Пасічника, Р. Каламаж, М. Августюк, В. Волошиної й Е. Балашова (метапізнавальна діяльність студентів, метамислення, метакогнітивні процеси у навчанні), С. Максименка, Г. Радчук та І. Яворської-Ветрової (самореалізація, самоактуалізація та самоствавлення студентів), Ю. Данчук та О. Чеканської (саморегуляція діяльності) та ін. (Волошина, 2015; Данчук & Чеканська, 2017; Доцевич, 2014; Коваленко, 2013; Максименко & Сердюк, 2016; Пасічник та ін., 2014; Радчук, 2015; Савченко, 2016; Хомуленко, 2005; Яворська-Ветрова; Balashov et al., 2018).

У нашому дослідженні ми припустили, що така метапізнавальна характеристика особистості, як метакогнітивна усвідомленість (включеність у діяльність), визначає не тільки організацію психічних і поведінкових процесів, але й пов'язана з навчальною успішністю суб'єкта.

Незважаючи на дуже велику кількість досліджень психології метакогнітивних процесів, проведених в останнє десятиліття вітчизняними і зарубіжними науковцями, вони аж ніяк не вичерпують усіх потенційних проблем метапізнання, й особливої уваги потребує вивчення зв'язків між компонентами метапізнавальної діяльності та метакогнітивної включеності у навчальну діяльність студентів.



**Мета** нашої статті – здійснити теоретичний аналіз та емпірично визначити метакогнітивну усвідомленість студентів у навчальній діяльності.

### **Завдання статті**

1. Охарактеризувати місце метакогнітивної усвідомленості студентів у загальній структурі метапізнання.
2. Визначити рівні метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність) студентів.

### **Методи та методики дослідження**

Методологія нашого теоретичного дослідження включала теоретичний аналіз наявних концептуальних положень щодо вивчення феномену метакогнітивної усвідомленості й емпіричне визначення її показників за допомогою опитувальника «Метакогнітивна включеність у діяльність» (Metacognitive Awareness Inventory – MAI) (Г. Шро, Р. Деннісон; в адаптації А. Карпова й І. Скитяєвої). Опитувальник складається з 52 запитань і дає змогу виміряти два компоненти метапізнання: метакогнітивні знання та метакогнітивні процеси, що дозволяє діагностувати рівень метакогнітивної усвідомленості студентів. Ми обрали саме цю методичну діагностику, оскільки використання зазначеного опитувальника є досить простим і зручним (17 запитань належать до категорії метакогнітивних знань (процедурні, декларативні й умовні), 35 запитань відносяться до категорії метакогнітивних процесів (стратегії управління інформацією, стратегії усунення помилок, планування, моніторинг розуміння, оцінка)), він є загальновідомим і широко використовується психологами, дає змогу легко діагностувати рівень двох окреслених компонентів метапізнавальної діяльності. Зазвичай, шкала для кожного варіанта відповідей оцінювалася від 0 (повністю не згоден) до 5 (повністю згоден) балів (Карпов, 2005).

Також ми використали методику «Метакогнітивні властивості особистості» Д. Еверсона, а саме одну зі шкал цієї методики – «метакогнітивна включеність у діяльність». Методика призначена для діагностики рівня сформованості метакогнітивної поведінки загалом, а використана нами шкала дозволила визначити метакогнітивну включеність у діяльність. Опитувальник Д. Еверсона, описаний у дослідженнях А. В. Карпова, спрямований на вивчення чотирьох блоків метакогнітивних якостей особистості, таких як: метакогнітивна включеність у діяльність, використання стратегій, планування дій, самоперевірка. Опитувальник представлений 20 твердженнями, що оцінюються за стандартною шкалою Лайкерта (Карпов, 2005).

Для обробки кількісних і якісних даних, отриманих після проведення психодіагностики, нами використано методи математичної статистики: знаходження середніх величин, коефіцієнт кореляції Пірсона і коефіцієнт кореляції Спірмена. Усі дані цього експерименту оброблялися за допомогою SPSS, де статистично значущими виявилися ті результати  $p$ , що були нижчі рівня 0,5.

### Результати та дискусії

Із метою вивчення рівня й особливостей метакогнітивної включеності у діяльність ми провели емпіричне дослідження серед студентів Національного університету «Острозька академія». Вибіркову сукупність нашого дослідження склали 46 студентів I–IV курсів Національного університету «Острозька академія» віком від 18 до 21 року ( $M = 19,3$ ).

Ми проаналізували емпіричні дані, отримані за результатами методик. Згідно з результатами опитувальника метакогнітивної включеності в діяльність (MAI) можемо стверджувати, що у переважної більшості респондентів діагностовано підвищений (середній і високий) рівень метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність) (рис. 1).



**Рис. 1.** Результати метакогнітивної усвідомленості (включеності в діяльність) студентів згідно з методикою МАІ, %

Як бачимо, дуже низький і високий рівні метакогнітивної включеності у діяльність мають відповідно по 2,17% респондентів, низький рівень – 17,4%, а найбільша частка (78,26%) опитуваних володіє середнім рівнем метакогнітивної включеності у діяльність.

Аналіз також показує, що серед студентів найбільше переважає середній рівень метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність). Вони, як правило, мають високий рівень виконавської дисципліни, зразково і старанно навчаються, легко співпрацюють з авторитетними викладачами. Водночас такі студенти намагаються уникати виснаження власних ресурсів у навчальному процесі, прагнучи знайти максимально ефективний розв’язок проблемного питання.

Студенти з високим рівнем метакогнітивної усвідомленості характеризуються як оригінальні, гнучкі й креативні,

© Balashov Eduard

намагаються здійснювати вільний вибір у своєму навчанні. На кожне суперечливе питання вони мають свою точку зору, не звертають уваги на проблеми, які шкодять їх навчанню, і зазвичай мають добре розвинуті метакогнітивні здібності. Наше дослідження показало невелику частку таких студентів (2,17% респондентів).

17,4% від загальної кількості досліджуваних мають низький рівень метакогнітивної усвідомленості. Відносно невеликий показник пояснюється тим, що вони вважають себе суб'єктами власної пізнавальної й інтелектуальної діяльності, що свідомо допомагає їм в активізації навчальної діяльності. Проте можна зазначити, що такі студенти переважно пасивні у навчальному процесі, не прагнуть до високих результатів. Їх діяльність детермінується обставинами зовнішнього середовища, і їм важко зосередитися на одному виді діяльності.

Розподіл респондентів на чотири групи згідно з рівнями метакогнітивної усвідомленості показав, що дуже низький і низький рівні метакогнітивної усвідомленості мають 19,57% студентів, високий – 2,17%, а середній і високий рівні – 80,43% усіх опитаних (табл. 2).

Таблиця 2

Групи студентів із різними рівнями метакогнітивної усвідомленості згідно з методикою МАІ

Рівень МКУ	Діапазон		Студенти N	Середній показник МКУ	
	бали	%		бали	%
Дуже низький	0–13	0–25	1	4,2	2,17
Низький	14–26	26–50	8	16,8	17,40
Середній	27–39	51–75	36	35,2	78,26
Високий	40–52	76–100	1	45,2	2,17
Усього			46	–	–

*Примітка:* МКУ – метакогнітивна усвідомленість.

Згідно з нашими даними, середній показник метакогнітивної усвідомленості склав 37,1 бала з 52, тобто 70,5%. Понад 80% респондентів (37) мають показник вищий середнього.

Як бачимо, наші результати показують, що переважає середній рівень метакогнітивної включеності студентів (78,26%). Результати підтверджують дослідження А. Карпова й І. Скитяєвої, що цей показник оптимальний, оскільки надмірно високий рівень метакогнітивної усвідомленості студентів призводить до високого рівня розвитку метакогнітивних здібностей у поєднанні з низьким рівнем предметних знань, що спричиняє надмірну оцінку власних знань і надмірну самовпевненість студентів. Низький або дуже низький рівень, навпаки, призводить до недостатньої оцінки власних пізнавальних здібностей, і внаслідок цього – до низької навчальної успішності (Карпов, 2005).

Далі ми визначили особливості метакогнітивних властивостей студентів за допомогою емпіричних даних, отриманих завдяки використанню методики «Метакогнітивні властивості особистості» Д. Еверсона. Зокрема, ми брали до уваги результати лише однієї з чотирьох шкал – шкали «метакогнітивна включеність у діяльність». Опрацювавши емпіричні дані, ми виявили, що середнє значення за цією шкалою у вибірці  $M = 9,68$ . Причому мінімальне значення серед опитуваних становить  $\min = 6$ , а максимальне –  $\max = 15$ .

Також ми здійснили кореляційний аналіз із метою визначення зв'язків між метакогнітивною усвідомленістю і метакогнітивними процесами особистості для визначення співвідношення між показниками метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність) і метакогнітивними процесами. Було знайдено середню пряму кореляцію за коефіцієнтом Пірсона між показниками метакогнітивної включеності (за опитувальником Д. Еверсона) та шкалою метакогнітивних процесів (опитувальник МАІ Г. Шро і Р. Деннісона; в адаптації А. Карпова й І. Скитяєвої)  $r = 0,337^*$ , на

© Balashov Eduard

статистично значущому рівні  $p = 0,05$ . Коефіцієнт кореляції Спірмена між цими показниками становить  $r = 0,321$ .

Отже, результати дослідження показали, що чим вищий рівень метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність) студентів, тим вищий рівень активності їх метакогнітивних процесів, і навпаки, підтвердивши тим самим дослідження Т. Доцевич щодо взаємозв'язку метакогнітивної діяльності та метакогнітивної усвідомленості (Доцевич, 2014); висновки Л. Рускуліс стосовно розвитку інтелектуальних здібностей залежно від метакогнітивної усвідомленості (Рускуліс, 2017); взаємозв'язок метапізнавальних аспектів діяльності студентів із метакогнітивною включеністю у діяльність (Пасічник та ін., 2014); взаємозв'язок між метакогнітивними аспектами саморегульованого навчання та метакогнітивною усвідомленістю у навчальній діяльності студентів (Schunk & Greene, 2018) та ін.

### Висновки

Метакогнітивна усвідомленість (включеність у діяльність) студентів є одним із важливих компонентів метакогнітивного моніторингу навчальної діяльності студентів. Вона дає змогу студентам відслідковувати власну інтелектуальну і пізнавальну діяльність, підбирати та використовувати правильні метакогнітивні стратегії у навчанні, аналізувати й оцінювати результати. Актуальним завданням сучасної психологічної науки є необхідність розвитку методологічного інструментарію для дослідження метакогнітивних компонентів, які підвищують результативність навчальної діяльності студентів.

Наше емпіричне дослідження показало, що серед студентів значно переважає група студентів із середнім рівнем метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність) (відповідно до методики метакогнітивної включеності у діяльність (Metacognitive Awareness Inventory – MAI)). За результатами методики «Метакогнітивні властивості особис-

тості» Д. Еверсона, опитані респонденти продемонстрували рівень вищий середнього, а близько 20% респондентів мають низький рівень. Це дає нам підстави зробити висновок про активність переважної більшості студентів у навчальній діяльності та їх усвідомлення власної пізнавальної діяльності.

Узагальнюючи теоретичний аналіз та емпіричні дані нашого дослідження, можемо констатувати, що визначення й аналіз метакогнітивної усвідомленості студентів може бути ефективним інструментом для викладачів, який урахуватиме індивідуальні особливості студентів і належним чином будуватиме їх діяльність, спрямовану на удосконалення своїх метакогнітивних знань і вмінь. Це особливо важливо в умовах ставлення до студентів як суб'єктів власної пізнавальної діяльності.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що в індивідуальній роботі зі студентами доцільно використовувати опитувальник метакогнітивної включеності у діяльність (Metacognitive Awareness Inventory – MAI Г. Шро і Р. Деннісона; в адаптації А. Карпова й І. Скитяєвої), а також опитувальник «Метакогнітивні властивості особистості» Д. Еверсона. Ці методики дають змогу виявити студентів із дуже низькими та низькими рівнями метакогнітивної усвідомленості, визначити, які метакогнітивні процеси, важливі для рівня успішності, вони не використовують, але потенційно можуть використовувати. Отримані за цими двома методиками емпіричні дані можуть дозволити підвищити ефективність використання відповідних матеріалів у навчальному процесі за результатами узагальнення тих метакогнітивних елементів, які студенти використовують найчастіше.

Перспективи наступних наукових розвідок вбачаємо у подальшому теоретичному й емпіричному дослідженні складових метакогнітивного моніторингу в навчальній діяльності студентів і розробці власного авторського психо-

діагностичного інструментарію, що дав би змогу визначити ефективні шляхи підвищення успішності саморегульованої навчальної діяльності студентів за допомогою розвитку метакогнітивних компонентів.

### Література

- Августюк М. М. Метакогнітивний моніторинг як складова метапізнання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 30. С. 3–7.
- Бабилова Н. Н., Мальцева О. А., Старцева Е. Н., Туркина М. С. Исследование метакогнитивной осознанности студентов университета. *Вестник Марийского государственного университета*. 2018. Т. 12, № 3. С. 9–16.
- Балашов Е. М. Психологічні характеристики метакогнітивного моніторингу у навчальній діяльності студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. № 4. С. 64–71.
- Балашов Е. М. Теоретичні підходи до вивчення чинників мотивації саморегульованого навчання студентів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 2 (1). С. 10–16.
- Волошина В. О. Поняття мислення як метакогнітивного процесу у психологічній науці. *Молодий вчений*. 2015. № 10 (25). С. 184–188.
- Данчук Ю. П., Чеканська О. А. Теоретичний та експериментальний підходи до вивчення психічної регуляції та саморегуляції. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. Вип. 38. С. 146–155.
- Доцевич Т. І. Розроблення й апробація опитувальника педагогічної рефлексивності викладача вищої школи. *Психологічні перспективи*. 2014. Вип. 23. С. 99–112.
- Карпов А. В., Скитяева И. М. Психология метакогнитивных процессов личности. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. С. 14–38.
- Коваленко А. Б. Особливості застосування методів активного навчання у ВНЗ. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 1. С. 13–16.



- Максименко С. Д., Сердюк Л. З. Психологічна основа самореалізації особистості: структура і функція. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. Т. ІХ. Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія*. 2016. Вип. 9. С. 9–13.
- Пасічник І., Каламаж Р., Августюк М. Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект метапізнання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Актуальні проблеми когнітивної психології»*. 2014. № 28. С. 3–16.
- Радчук Г. К. Особливості самоактуалізації особистості студентів в освітньому середовищі вищої школи. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (8), Ч. 2. С. 85–97.
- Рускуліс Л. В. Інтелектуальні здібності майбутнього вчителя української мови як результат успішної навчально-професійної діяльності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2017. Вип. 2 (6). С. 189–193.
- Савченко О. Особливості функціонування рефлексивної компетентності як цілісної системи. *Психологічні перспективи*. 2016. № 27. С. 222–236.
- Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 272 с.
- Хомуленко Т. Б. Наукові підходи до дослідження когнітивної саморегуляції студентів. *Вісник ХНПУ ім. Г. Сковороди. Серія «Психологія»*. 2005. Т. 15. С. 170–175.
- Яворська-Ветрова І. В. Самоставлення та самодетермінація студентської молоді в контексті самодетермінації: аналіз емпіричного дослідження. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. Вип. 45. С. 451–474.*
- Andrade, H., & Brown, G. (2016). Student Self-Assessment in the Classroom. In Gavin T. L. Brown, Lois R. Harris (Eds.), *Handbook of Human and Social Conditions in Assessment*, (p. 319–334). New York : Routledge.
- Balashov, E., Pasichnyk, I., & Kalamazh, R. (2018). Self-Monitoring and Self-Regulation of University Students in Text Comprehension. *Psycholinguistics*, 24 (1), 47–62.
- Cleary, T. J., & Kitsantas, A. (2017). Motivation and Self-Regulated Learning Influences on Middle School Mathematics Achievement. *School Psychology Review*, 46, (1), 88–107.

- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: a new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, 34 (10), 906–911.
- Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (2002). *Motivation in education: Theory, research, and applications*. Upper Saddle River, NJ : Merrill Prentice-Hall.
- Schraw, G., & Moshman, D. (1995). Metacognitive theories. *Educational Psychology Review*, 7, 351–371.
- Schunk, D. H., & Greene, J. A. (2018). Historical, contemporary, and future perspectives on self-regulated learning and performance. In D. H. Schunk & J. A. Greene (Eds.). *Educational psychology handbook series. Handbook of self-regulation of learning and performance*, (pp. 1–15). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Zimmerman, B. J., & Kitsantas, A. (2006). A writer's discipline: the development of selfregulatory skill. In S. Hidi & P. Boscolo (Eds.), *Writing and Motivation*, (pp. 51–69). Amsterdam : Kluwer.

## References

- Avhustiuk, M. M. (2014). Metakohnityvnyi monitorynh yak skladova metapiznannia [Metacognitive Monitoring as a Component of Metacognition]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Psycholohiia i pedahohika» – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series «Psychology and Pedagogy», 30, 3–7 [in Ukrainian].*
- Babikova, N. N., Maltseva, O. A., Startseva, E. N., & Turkina, M. S. (2018). Issledovaniie metakognitivnoi osoznannosti studentov universiteta [Research of Metacognitive Awareness of University Students]. *Vestnik Mariiskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Mari State University*, 12 (3), 3–9 [in Russian].
- Balashov, E. M. (2019a). Psykholohichni kharakterystyky metakohnityvnoho monitorynhu u navchalnii diialnosti studentiv [Psychological characteristics of metacognitive monitoring in student learning activities]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Psycholohichni nauky» – Scientific Notes of Kherson State University. Series «Psychology», 4, 64–71 [in Ukrainian].*
- Balashov, E. M. (2019b). Teoretychni pidkhody do vyvchennia chynnykiv motyvatsii samorehuliovanoho navchannia studentiv [Theoretical approaches to studying the factors of motivation of students' self-regulated education]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and Practice of Modern Psychology*, 2, 10–16 [in Ukrainian].

- Voloshyna, V. O. (2015). Poniattia myslennia yak metakohnityvnoho protsesu u psykholohichnii nauksi [Concept of Thinking as Metacognitive Process in Psychological Science]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 10 (25), 184–188 [in Ukrainian].
- Danchuk, Yu. P., & Chekanska, O. A. (2017). Teoretychni ta eksperymentalnyi pidkhody do vyvchennia psykhičnoi rehuliatcii ta samorehuliatcii [Theoretical and Experimental Approaches to Studying Psychological Regulation and Self-Regulation]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Educational Science of Ukraine*, 38, 146–155. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian].
- Dotsevych, T. I. (2014). Rozroblennia i aprobatsiia opytuvalnyka pedahohichnoi refleksyvnosti vykladacha vyshchoi shkoly [Designing and approbation of questionnaire of reflexivity of a HEI teacher]. *Psykholohichni perspektyvy – Psychological Perspectives*, 23, 99–112 [in Ukrainian].
- Karpov, A. V., & Skitiaieva, I. M. (2005). *Psikhologiiia metakognitivnykh protsessov lichnosti [Psychology of Metacognitive Processes of Personality]*. Moskva : Izd-vo «Institut psikhologii RAN» [in Russian].
- Kovalenko, A. B. (2013). Osoblyvosti zastosuvannia metodiv aktyvnoho navchannia u VNZ [Use of Methods of Active Learning in HEI]. *Psykholohiia: realnist i perspektyvy – Psychology: Reality and Perspectives*, 1, 13–16 [in Ukrainian].
- Maksymenko, S. D., & Serdiuk, L. Z. (2016). Psykholohichna osnova samorealizatsii osobystosti: struktura i funktsiia [Psychological Foundation of Self-Realization of Personality]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka – Actual problems of psychology: Collection of research papers of G. S. Kostiuk Institute of Psychology of NAPS of Ukraine. (Vol. IX). General Psychology. Ethnic Psychology. Historical Psychology*, 9, 9–13 [in Ukrainian].
- Pasichnyk, I., Kalamazh, R., & Avhustiuk, M. (2014). Metakohnityvnyi monitorynh yak rehuliatyvnyi aspekt metapiznannia [Metacognitive experience as regulative aspect of metaknowledge]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series «Psychology and Pedagogy». Thematic Issue «Actual Problems of Cognitive Psychology»*, 28, 3–16 [in Ukrainian].

- Radchuk, H. K. (2015). Osoblyvosti samoaktualizatsii osobystosti studentiv v osvithniomu seredovyshchi vyshchoi shkoly [Peculiarities of Self-Actualization of Students' Personality in Educational Environment of Higher School]. *Psykholohiia i osobystist – Psychology and Personality*, 2 (8), 2, 85–97 [in Ukrainian].
- Ruskulis, L. V. (2017). Intelktualni zdbnosti maibutnioho vchytelia ukrainskoi movy yak rezultat uspishnoi navchalno-profesiinoi dialnosti [Intellectual Abilities of a Future Teacher of Ukrainian as a Result of Successful Teaching and Professional Activity]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Pedagogy and Psychology»*, 2 (6), 189–193 [in Ukrainian].
- Savchenko, O. (2016). Osoblyvosti funktsionuvannia refleksyvnoi kompetentnosti yak tsilisnoi systemy [Peculiarities of functioning of reflexive competence as an integrated system]. *Psykholohichni perspektyvy – Psychological Perspectives*, 27, 222–236 [in Ukrainian].
- Kholodnaia, M. A. (2002). *Psikhologiya intellekta: paradoksy issledovaniia. [Psychology of Intellect: Paradoxes of Researching]*. Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
- Khomulenko, T. B. (2005). Naukovi pidkhody do doslidzhennia kohnityvnoi samorehuliatсии studentiv [Scientific Approaches to Studying Cognitive Self-Regulation of Students]. *Visnyk KhNPU im. H. Skovorody – Bulletin of H. Skovoroda KhNPU*, 15, 170–175 [in Ukrainian].
- Yavorska-Vietrova, I. V. (2019). Samostavleniia ta samoaktualizatsiia studentskoi molodi v konteksti samodeterminatsii: analiz empyrychnoho doslidzhennia [Self-Attitude and Self-Actualization of Student Youth in Context of Self-Determination; Analysis of Empirical Research]. *Problemy suchasnoi psyholohii – Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, G. S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Educational Science of Ukraine*, 45, 451–474. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian].
- Andrade, H., & Brown, G. (2016). Student Self-Assessment in the Classroom. In Gavin T. L. Brown, Lois R. Harris (Eds.), *Handbook of Human and Social Conditions in Assessment*, (pp. 319–334). New York : Routledge.
- Balashov, E., Pasichnyk, I., & Kalamazh, R. (2018). Self-Monitoring and Self-Regulation of University Students in Text Comprehension. *Psycholinguistics*, 24 (1), 47–62.
- Cleary, T. J., & Kitsantas, A. (2017). Motivation and Self-Regulated Learning Influences on Middle School Mathematics Achievement. *School Psychology Review*, 46 (1), 88–107.

- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: a new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, 34 (10), 906–911.
- Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (2002). *Motivation in education: Theory, research, and applications*. Upper Saddle River, NJ : Merrill Prentice-Hall.
- Schraw, G., & Moshman, D. (1995). Metacognitive theories. *Educational Psychology Review*, 7, 351–371.
- Schunk, D. H., & Greene, J. A. (2018). Historical, contemporary, and future perspectives on self-regulated learning and performance. D. H. Schunk & J. A. Greene (Eds.). *Educational psychology handbook series. Handbook of self-regulation of learning and performance*, (pp. 1–15). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Zimmerman, B. J., & Kitsantas, A. (2006). A writer's discipline: the development of selfregulatory skill. S. Hidi & P. Boscolo (Eds.). *Writing and Motivation*, (pp. 51–69). Amsterdam : Kluwer.

### **Балашов Едуард. Особливості метакогнітивної усвідомленості у навчальній діяльності студентів**

#### **АНОТАЦІЯ**

Актуальним завданням сучасної психологічної науки є необхідність розвитку методологічного інструментарію для дослідження метакогнітивних компонентів, які підвищують результативність навчальної діяльності студентів. Виникає гостра потреба науково охарактеризувати особливості метакогнітивної усвідомленості студентів і визначити її місце у структурі метапізнавальної діяльності. Актуальність запропонованої теми визначається також і з огляду на те, що цю діяльність можна розвивати упродовж життєдіяльності особистості, й у такий спосіб підвищувати ефективність усього навчального процесу.

**Мета нашого дослідження** – теоретичний аналіз й емпіричне визначення метакогнітивної усвідомленості студентів у навчальній діяльності. У статті теоретично проаналізовано й емпірично продіагностовано рівні метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність) студентів у процесі навчання в університеті.

**Методи дослідження** включали поєднання теоретичного аналізу наявних концептуальних положень щодо вивчення феномену метакогнітивної усвідомленості й емпіричного визначення її показників за допомогою опитувальників «Метакогнітивна включеність у діяльність»

© Balashov Eduard

(Г. Шро, Р. Деннісон; в адаптації А. Карпова й І. Скитяєвої) та методики «Метакогнітивні властивості особистості» Д. Еверсона, а саме однієї зі шкал цієї методики – «метакогнітивна включеність у діяльність».

**Результати дослідження** дають підстави стверджувати, що в індивідуальній роботі зі студентами доцільно використовувати опитувальник метакогнітивної включеності у діяльність (Metacognitive Awareness Inventory – MAI Г. Шро і Р. Деннісона; в адаптації А. Карпова й І. Скитяєвої) й опитувальник «Метакогнітивні властивості особистості» Д. Еверсона. Ці методики дають змогу виявити студентів із дуже низькими та низькими рівнями метакогнітивної усвідомленості, визначити, які метакогнітивні процеси, важливі для рівня успішності, вони не використовують, але потенційно можуть використовувати. Наведено дані про рівні метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність) студентів, серед яких значно переважає середній рівень. Отримані за цими двома методиками емпіричні дані можуть дозволити підвищити ефективність використання відповідних матеріалів у навчальному процесі за результатами узагальнення тих метакогнітивних елементів, які студенти використовують найчастіше.

**Висновок.** За результатами дослідження є підстави стверджувати, що визначення й аналіз метакогнітивної усвідомленості студентів може бути для викладачів ефективним інструментом, який урахуватиме індивідуальні особливості студентів і належним чином будуватиме їх діяльність, націлену на удосконалення своїх метакогнітивних знань і вмій. Це важливо в умовах ставлення до студентів як суб'єктів власної пізнавальної діяльності.

**Ключові слова:** метапізнання, метакогнітивна усвідомленість, метакогнітивна включеність у діяльність, метакогнітивні знання, метакогнітивні процеси, навчальна діяльність, студенти.

**Балашов Едуард. Особенности метакогнитивной осведомленности в учебной деятельности студентов**

## АННОТАЦИЯ

Актуальным заданием современной психологической науки есть необходимость разработки методологического инструментария для исследования метакогнитивных компонентов, которые повышают ре-

зультативність учебної діяльності студентів. Возникає остра необхідність науково охарактеризувати психологічні особливості метакогнітивної осведомленості студентів і визначити її місце в структурі метапізнавальної діяльності. Актуальність запропонованої теми також визначається і з точки зору, що таким способом можна підвищити ефективність всього навчального процесу.

**Ціль нашого дослідження** – теоретичний аналіз і емпіричне визначення метакогнітивної осведомленості студентів в навчальній діяльності. В статті теоретично проаналізовані і емпірично продиагностичовані рівні метакогнітивної осведомленості (включеності в діяльність) студентів в процесі навчання в університеті.

**Методи дослідження** включали теоретичний аналіз існуючих концептуальних положень про вивчення феномену метакогнітивної осведомленості і емпіричне дослідження її показників з допомогою опросника «Метакогнітивна включеність в діяльність» (Г. Шро, Р. Деннісон; в адаптації А. Карпова і І. Скитяєвої). Також ми використовували методіку «Метакогнітивні властивості особистості» Д. Еверсона, а саме одну з шкал данної методіки – «метакогнітивна включеність в діяльність».

**Результати дослідження** дозволяють утвердити, що в індивідуальній роботі зі студентами цілеспрямовано використовувати опросник метакогнітивної включеності в діяльність (Metacognitive Awareness Inventory – МАІ Г. Шро і Р. Деннісона; в адаптації А. Карпова і І. Скитяєвої) і опросник «Метакогнітивні властивості особистості» Д. Еверсона. Ці опросники дозволяють виявити студентів з дуже низкими і низкими рівнями метакогнітивної осведомленості і визначити, які метакогнітивні процеси, важливі для рівня успішності, вони не використовують, але потенційно можуть використовувати.

В статті представлені теоретичні і емпіричні результати дослідження проблеми метакогнітивної осведомленості. Приведені дані про рівнях метакогнітивної осведомленості (включеності в діяльність) студентів, серед яких значно перевищує середній рівень. Дані, отримані з допомогою цих двох методик, можуть дозволити підвищити ефективність використання відповідних матеріалів в навчальному процесі за результатами

*обобщения метакогнитивных элементов, которые студенты используют наиболее часто.*

**Вывод.** *Согласно результатам исследования есть основания констатировать, что определение и анализ метакогнитивной осведомленности студентов может быть для преподавателей эффективным инструментом, который будет учитывать индивидуальные особенности студентов и должным образом строить их деятельность, нацеленную на усовершенствование своих метакогнитивных знаний и умений. Это важно в условиях отношения студентов к себе как к субъектам собственной познавательной деятельности.*

**Ключевые слова:** *метапознание, метакогнитивная осведомленность, метакогнитивная включенность в деятельность, метакогнитивные знания, метакогнитивные процессы, учебная деятельность, студенты.*

Original manuscript received January 24, 2020

Revised manuscript accepted March 04, 2020